

Júnové výročia uhorských kráľov – Mária Terézia

Karol Gazdík

23. júna 2023 **✚ História**

Pokračujúc v júnových výročiach uhorských panovníkov sa tentoraz posúvam ešte do hlbšej minulosti. Mesiac jún je totiž spoločným mesiacom, kedy bola za uhorského panovníka, okrem *Františka Jozefa I.*, korunovaná aj Mária Terézia. No popri mesiaci jún majú títo dvaja panovníci spoločný aj mesiac november, kedy obaja odišli na večnosť pred Božiu tvár. Avšak v tomto článku nechcem písať primárne *o smrti*, o tej totiž už v prípade Habsburgovcov reč bola. Rád by som vyzdvihol najmä život a činy Márie Terézie, ktorá bola bezpochyby „našou“ najslávnejšou a najvýznamnejšou panovníčkou.

Neľahká obhajoba trónu

Na sarkofágu cisára Karola VI. vo viedenskom *Kaisergrugt* sa okrem mnohého iného píše aj to, že Karol „nemohol zanechať znamenitejšiu pamiatku než je obraz cnosti, múdrosti a zbožnosti, Máriu Teréziu, cisárovnú spravodlivosti a vládkyňu dobroty, okrasu, vzor a poriadok“. No takto krásne kvetnato to s jej vládou nezačínalo. Značný problém bol to, že bola ženou. Ako uvádza Tünde Lengyelová v *Knihe kráľov*, na uhorskom tróne sedeli kráľovné obvykle iba ako manželky korunovaných kráľovských manželov a ich hlavnou a často jedinou úlohou bolo porodiť následníka trónu. Všeobecne sa u žien nepredpokladala schopnosť vládnuť a rozhodovať o záležitostiach mimo rodiny. A tieto skutočnosti si veľmi dobre uvedomoval otec Márie Terézie, ktorý v Uhorsku vládol ako Karol III.

Krstná košielka a svieca patriace Márii Terézii vo viedenskej cisárskej klenotnici.

zdroj: archív autora, K. Gazdík (FOTO autor)

Karol totiž nedokázal so svojou manželkou splodiť mužského potomka, čo z roka na rok stále viac pripomínalo hrozbu, že bude posledným Habsburgom, ktorým rod vymrie po meči. Preto Karolovým najväčším cieľom bolo dosiahnuť uznanie nového dedičského poriadku, ktorý poznáme ako *Pragmatická sankcia*. Podľa nej mali koruny všetkých dedičných dŕžav pripadnúť jeho najstaršej dcére. Okrem toho poukazovala aj na nedeliteľnosť monarchie. Hoci *Pragmatickú sankciu* časom uznala väčšina európskych panovníkov, nezabránila vojne o habsburské dedičstvo, ktorá vypukla krátko po Karolovej smrti. Ako ďalej píše Tünde Lengyelová: po smrti Karola VI. sa „potvrdil názor princa Eugena Savojského, že platnosť nového dedičského zákona lepšie zabezpečí plná pokladnica a 200 000 bajonetov, než pochybné zmluvy a dohody.“

Útok na habsburské dŕžavy začal pruský kráľ Fridrich II., ktorý si robil nároky na Sliezsko. Keď mladá kráľovná odmietla jeho požiadavku, na jar 1741 úspešným vojenským útokom krajinu obsadil. To bol začiatok vojny, ktorá je známa ako vojna o rakúske dedičstvo. Fridrichov ťah bol samozrejme skvelou inšpiráciou aj pre ďalšie nepriateľské štáty – Francúzsko, Španielsko, Bavorsko a Sasko, ktoré sa spojili s Pruskom.

Mladá kráľovná Mária Terézia pózujúca s uhorskými korunovačnými klenotmi.

zdroj: wikimedia commons

V júni 1741 odcestovala Mária Terézia do Prešporku, aby sa dala korunovať za uhorského panovníka a potom, aby zistila, aký má Uhorsko názor na *Pragmatickú sankciu*. V septembri 1741 v Prešporku (ďalej už len Bratislava) práve zasadal snem, ktorý teda osobne poprosila o pomoc v boji s jej nepriateľmi. Do vystúpenia pôsobivo zakomponovala slzy, apelovala na tradičnú rytierskosť, na povinnosť ochraňovať slabé ženy a podľa legendy v istý okamih uštipla svojho polročného syna Jozefa, ktorého tam so sebou mala mať, aby plačom danú chvíľu ešte viac umocnil. Fungovalo to! Uhorské stavy jej začali s vytasenými šablami zvolávať na slávu a sľúbili dať život i krv za „svojho kráľa“ – „*Vitam et sanguinem pro rege nostro*“. Nebolo to však úplne zadarmo. Mária Terézia vyšla stavom v ústrety a vyhovelá ich požiadavkám. Potvrdila pred uhorským snemom všetky predošlé privilégia, oslobodila šľachtu od daní, zvýšila Uhorsku autonómiu a podobne.

Na jeseň roku 1742 teda Mária Terézia získala prvú časť sľúbenej uhorskej vojenskej podpory a jej armáda sa tak zväčšila približne o 40 000 vojakov. Bolo to po prvýkrát, kedy Uhorsko povolalo svoje vojsko na obranu celej ríše, nielen na obranu uhorskej časti. Aj vďaka uhorským jednotkám sa Márii Terézii nakoniec podarilo udržať celistvosť monarchie. Vojna o rakúske dedičstvo trvala s prestávkami až do roku 1748. Mária Terézia však prejavila rozhodnosť a odvahu veľkého politika.

Korunovácia, tituly, dŕžavy

Termín korunovácie Márie Terézie bol stanovený na 25. júna 1741. Na korunováciu, ktorá sa konala v Bratislave, prišla panovníčka 20. júna 1741. Už na hraniciach ju privítali predstavitelia uhorských stavov, čo bolo starým zvykom. Na rozdiel od svojich predchodcov absolvovala Mária Terézia cestu medzi jednotlivými zastávkami korunovačných obradov v koči. Samotná korunovácia sa začala o ôsmej hodine ráno, keď sa z Bratislavského hradu začal presúvať korunovačný sprievod, tvorený dvoranmi a významnými uhorskými šľachticmi, k Dómu svätého Martina, kde sa konal obrad korunovácie.

Ostrihomský arcibiskup a prímás krajiny Imrich Esterházy korunoval Máriu Teréziu za uhorského panovníka presne tak, ako to dovtedy prináležalo len kráľom. Do pravej ruky jej vložil žezlo, do ľavej krajinské jablko a spoločne s palatínom jej na hlavu položil svätoštefanskú korunu. Prítomní zvolali: „*Vivat Domina et Rex Noster*“. Následne zaznela hymna a do toho všetkého sa ozýval hlas zvonov a hrmenie diel. Po hymne odobrali kráľovnej insígnie, aby mohla v pokoji „sledovať“ omšu.

Detaily z výzdoby monumentálneho sarkofágu Márie Terézie a Františka I. Štefana Lotrinského, znázorňujúce korunováciu Márie Terézie za uhorskú kráľovnú a Bratislavu ako korunovačné mesto.

zdroj: archív autora, K. Gazdík (FOTO autor)

Jej korunovácia s patričnými rituálmi a oslavami prebiehala podľa tradičného protokolu, o ktorom plánujem písať v samostatnom článku. V každom prípade, na korunováciu v Bratislave mala Mária Terézia pre vrúcnu atmosféru veľmi dobré spomienky. Aj vďaka nej sa mesto stalo centrom uhorskej časti Habsburskej monarchie a Bratislavský hrad bol prestavaný na barokovú kráľovskú rezidenciu. Bratislava sa počas jej 40-ročného vládnutia zaradila medzi významné mestá vtedajšej Európy.

Mária Terézia sa ako panovníčka mohla pýšiť mnohými titulmi. Bola hlavne kráľovná Uhorska, Česka, Chorvátska, Slavónska, Haliče, Vladimírska a panovníčka habsburského Nizozemska, potom arcivojvodkyňa Rakúska, vojvodkyňa Milána, Mantovy, Parmy a Piacenzy či veľkovoľvodkyňa Toskánska. No Mária Terézia mohla byť „z titulu manželstva“ s cisárom Františkom I. Štefanom Lotrinským oslovovaná aj ako cisárovná, hoci reálne zastávala len kráľovský úrad.

V tomto smere si však treba uvedomiť, že cisárovná Mária Terézia, hoci ju tak nazývame, skutočnou cisárovnou nikdy nebola, nakoľko žena sa cisárom Svätej ríše rímskej stať nemohla. Vďaka tomu sa po predčasnej smrti jej manžela Františka Štefana stal jej spoluvládcom syn Jozef, vládnuce ako cisár Jozef II. Jej oslovenie „cisárovná“ je preto častým predmetom diskusie, a to i napriek tomu, že sa tento jej titul *imperatrix* vyskytoval aj na minciach, konkrétne toliaroch.

A čo jej ríša a dŕžavy, o ktoré musela hneď na začiatku svojej vlády zápasíť, aby ich celistvosť uhájila? Išlo o „mnohonárodnostnú ríšu“ s doznievajúcim latinským univerzalizmom. Za Márie Terézie ešte neexistovala „rakúska ríša“ ako taká a už vôbec nie Rakúsko-Uhorsko! Najrozumnejšie je hovoriť o habsburských dŕžavách. Ak vec zjednodušíme, v roku 1740 k nim patrilo Nizozemsko, Miláno a rakúska monarchia. Aj tá

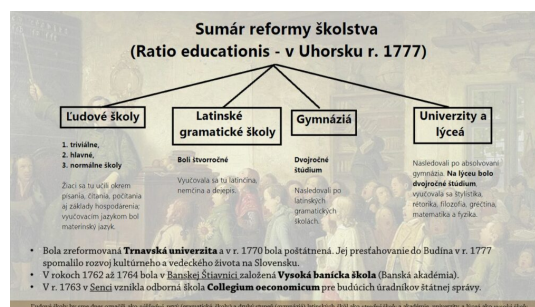
bola mozaikou krajín a národností, ktoré spájala len vernosť panovníkovi – bol to konfederatívny mnohonárodnostný a mnohonáboženský celok. Badateľný bol kontrast medzi dedičnými krajinami, čiže rakúsko-českým zoskupením a Uhorským kráľovstvom.

Modernizácia správy a krajiny

Mária Terézia si želala moderný štát, ktorý by bol pilierom rakúskej moci v medzinárodnom rámci a zároveň zabezpečil blahobyt obyvateľstva. Preto bez váhania podporovala reformy dvoch svojich reformných spolupracovníkov – najprv grófa a štátnika Fridricha Wilhelma von Haugwitz a potom ríšskeho kniežata, diplomata a štátneho kancelára Václava Antonína z Kounic a Rietbergu.

Reformovalo sa vo veľkom, až na Uhorsko, ktorého sa reformy najprv týkať nemali. Táto výnimka mala svoj pôvod v ťažkostiach, ktoré mala Mária Terézia pri nástupe na trón a o ktorých sme si už hovorili vyššie. Mária Terézia preto z akejsi vďaky poskytovala Uhorsku rôzne výhody, najmä daňové, a ponechala mu určitú autonómiu. Postupne však prijala Kaunitzove argumenty, ktoré zdôrazňovali, že monarchia môže byť veľmocou až vtedy, ak dokáže integrovať aj Uhorsko. Spájanie veľmi nádejne pokračovalo a definitívne sa presadil pružný systém, ktorý neskôr pretrval vo forme rakúsko-uhorského dualizmu.

Politika Márie Terézie bola často hodnotená ako konzervatívna v porovnaní s reformnou politikou Jozefa II. No skutočnosť bola trochu zložitejšia. Osvietenstvo sa totiž šírilo krajinou už od roku 1760 a hlásalo nové poriadky. Kráľovná sa síce nestotožňovala s jeho hodnotami, ale chopila sa modernizácie, ktorú ponúkalo. Hlavnou ukážkou tejto modernizácie bol jeden z pilierov spoločnosti, ktorý sa v slovenskej politike vďaka zanedbávanosti – školstvo. Jej reforma školstva bola vskutku pokroková. Na vidieku vznikli obecné ľudové školy, modernizovala sa univerzita. Štát odobral Cirkvi kontrolu nad školstvom, ale v žiadnom prípade nezlikvidoval ich prepojenie: zamestnal kňazov ako profesorov a ponechal náboženstvo ako povinný predmet.

Sumár reformy školstva vyplývajúci z *Ratio educationis*.

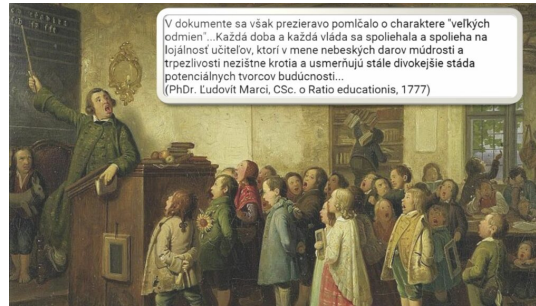
zdroj: snímka z autorovej výučbovej prezentácie PowerPoint

Organizačný poriadok pre školskú sústavu bol na popud Márie Terézie zostavený najprv v Rakúsku Johannom Ignazom von Felbigerom a vydaný na sviatok sv. Mikuláša 6. decembra roku Pána 1774. Do Uhorska prišiel ako *Ratio educationis* až v roku 1777. Jeho výrazným prvkom bola povinná školská dochádzka, ktorú ako dedičstvo po Márii Terézii dnešná mládež so žľcou na jazyku zatracuje. Pritom však zabúdajú na jednu dôležitú vec. Školská dochádzka oslobodzovala tamojšie deti od tvrdej práce, keď museli vo všetkom ako „malí dospelí“ pomáhať svojim rodičom.

S povinnou školskou dochádzkou prišli aj dvojmesačné prázdniny. Avšak až Jozef II. v roku 1787 presunul toto veľké „voľno“ na leto. Pôvodne deti totiž oddychovali od školy v septembri a októbri. Štúdium však

opätovne nahradili zmysluplnou prácou na poli a v domácnosti, teda činnosťami, od ktorých sa vďaka povinnej školskej dochádzke značne odbremenili.

Práca učiteľa...

zdroj: snímka z autorovej výučbovej prezentácie PowerPoint

Mária Terézia ďalej reformovala armádu – zakladanie vojenských škôl, pravidelné vyplácanie žoldu, zavedenie čerpania dovolenky či moderný pruský model výcviku a taktiky; súdnictvo – zrušenie stredovekého mučenia a vynášania rozsudkov nad čarodejnicami, každý mal odteraz právo na obhajcu; daňový systém, budovala cesty či vytvárala podmienky pre manufaktúry. Finančnou reformou zaviedla vo Viedni v roku 1762 prvé papierové peniaze v strednej Európe, ktoré začali dopĺňať jej kvalitný strieborný tereziánsky toliar.

Aj hospodárstvo sa tešilo podpore, i keď agrárna otázka ostala nedoriešená, o čom svedčí závažná hospodárska kríza a sedliacke povstanie v Čechách v roku 1775. Celkovo však možno hovoriť o „krásnom 18. storočí“ za vlády Márie Terézie. Napriek strate Sliezska počet obyvateľstva vzrástol skoro o 30 percent a štátne zdroje narástli z 22 miliónov na 50 miliónov zlatých.

Rodinné pomery a výchova detí

Sobášna politika 18. storočia stále nekompromisne hľadela predovšetkým na dynastické záujmy veľkých európskych panovníckych rodov. Výnimkou nebola ani Mária Terézia, ktorej taktiež do výberu manžela zasiahli jej rodičia, ktorým sa celkom pozdával František Štefan Lotrinský. Ten sa od pätnástich rokov zdržiaval vo Viedni a účasť na živote dvora mu umožnila spoznať Máriu Teréziu. Ako píše Dr. Tünde Lengyelová: „V oboch sa zakrátko zrodila vzájomná náklonnosť, o ktorej sa popísali romány. Ich manželstvo bolo pravdepodobne jedným z mála uzavretých nielen v záujme štátu, ale aj z lásky.“

Po prekonaní určitých politických prekážok sa ich svadba nakoniec uskutočnila 12. februára 1736 v Augustiánskom kostole vo Viedni. Oddával ich pápežský nuncius Domenico Silvio Passionei. Svoje áno si povedali v latinskom jazyku; inak spolu komunikovali po francúzsky, nakoľko František Štefan nemčinu neovládal. Po svadbe odišli do Mariazellu, kde si nechali požeňať a vyprosiť veľkú rodinu, čo sa im nakoniec aj splnilo. Splodili spolu úctyhodných 16 detí, z toho 13 sa dožilo dospelosti.

Okrem privedenia dieťaťa na svet je veľmi dôležitou aj jeho výchova, a to si Mária Terézia veľmi dobre uvedomovala. Na rozdiel od svojich súčasníkov sa preto výchovou svojich detí intenzívne zaoberala, pretože bola presvedčená, že svoju úlohu môžu naplniť iba vtedy, keď sa na ňu včas a dôkladne pripraví.

Problematiku výchovy detí Márie Terézie detailne opisuje kniha *Detstvo v dobách cisárstva – Domček pre bábiky a cínoví vojačikovia*. Pár postrehov si z nej dovoľím uviesť.

Popri všetkých štátnických povinnostiach si Mária Terézia vždy našla čas na deti. Neuplynul deň, žeby ich nebola videla. Spísala rozsiahle a detailné výchovné inštrukcie pre každé svoje dieťa zvlášť. Požadovala pritom od vychovávateľského personálu, aby k deťom pristupoval podľa ich charakterových vlastností, všimol si ich talenty, odstraňoval slabosti a viedol výučbu tak, aby bol vzbudený záujem dieťaťa a učenie ich tešilo. Jej príkazy neboli len šablónami, ale konkrétnym predpisom. Ráno sa začínalo modlitbou, potom nasledovali raňajky a väčšinu dňa zaberali rôzne vyučovacie hodiny. Pre menšie deti to bolo písanie, čítanie, jazyky; pre staršie deti dejepis, zemepis, tanec; pre dievčatá ručné práce, pre chlapcov šerm, jazda, strelba a iné vojenské činnosti. Náboženstvo mali trikrát týždenne, do kostola chodili dvakrát denne.

Najvyšším nariadením bolo, aby deti neboli príliš rozmaznávané. K personálu sa učili správať priateľsky, ale nie dôverne, a mali sa naučiť udeľovať príkazy. Deti tiež nemali byť ustrašené, ako to stálo vo výchovných pokynoch pre Máriu Johannu Gabrielu:

„Žiadny strach nie je povolený, ani z búrky, ohňa, duchov, čarodejníc či ďalších detinskostí; nedovoľte ľuďom žiadne také rozpravy alebo rozprávanie strašidelných vecí.“

Dôležité tiež bolo deti fyzicky otužiť, nikdy sa nesmeli obliekať príliš teplo, aby neboli precitlivené voči chladu, a veľa voľného času mali tráviť vonku. Presné pokyny sa týkali aj jedálnych predpisov. Cisárovná v nich napríklad požadovala, aby deti jedli všetky jedlá, aj tie, ktoré sa im hnusia:

„Požadujem, aby jedla všetko a neboli robené výnimky alebo niečomu dávaná v jedle prednosť kvôli lepšiemu hryzeniu alebo chuti, ani aby sa o jedle viedli nejaké diskusie. Ryby sa jedia každý piatok, sobotu... Hoci sa Johanne obzvlášť hnusia, nenechajte ju, aby si vymýšľala, a nezvádzajte ju k tomu, aby sa tým príliš dlho zaoberala. Zatiaľ všetky moje deti vykazovali tú istú averziu a všetky ju museli prekonať.“

Mária Terézia v kruhu svojich detí.

zdroj: pinterest

Obzvlášť pri výchove dcér hľadela Mária Terézia na ich poslanie v sobášnej politike, ktorá sa niesla v znamení hesla: *„Bella gerant alii tu felix Austria nube“*, v preklade *„Vojny nech vedú iní, ty, šťastné Rakúsko, sa zasnuj“*. Ako základ prípravy dcér na manželstvo videla Mária Terézia náboženstvo alebo presnejšie vieru v Boha a dôveru v silu modlitby. Práve preto boli jej dcéry vychovávané v pevnej viere v život podľa Božej vôle. Tento život treba pokorne prijať a v pokore znášať aj všetko, čo prinesie, lebo len tak je možné poslušne plniť svoju povinnosť voči všemocnému Bohu. Aj vychovávateľkám sa dostávalo opakovaného pripomenutia v tomto duchu. Grófke Lerchenfeldovej, vychovávateľke Jozeffíny,

Mária Terézia napísala nasledovné pokyny:

„Predovšetkým sa snažte v nej živiť ducha pravej zbožnosti... musí už teraz poznať, že v tom cudzom svete nebude mať možno žiadne iné útočisko a žiadnu inú útechu ako modlitbu.“

Mária Terézia pozerala na manželstvo ako na profesiu a neorientovala týmto smerom iba výchovu, ale dávala dcéram aj presné ponaučenie pre ich cestu do manželského života. Na prvom mieste stálo vždy bezpodmienečné prispôsobenie sa zvyklostiam. Dievčatá nemali mať žiadne zvláštne nároky, nemali vyžadovať nič z toho, načo boli zvyknuté z domova a nemali sa miešať do politiky. Predovšetkým ale:

„... žena je vo všetkom poslušná manželovi a nemá sa usilovať o nič iné, než aby sa mu páčila a plnila jeho vôľu... Všetko závisí na žene, ak je pokorná, dobrá a zábavná.“

Záver života, choroby a smrť

Vo veku 48 rokov prišla Mária Terézia o svojho milovaného manžela, čo bola pre ňu obrovská psychická trauma – do konca života za svojím manželom trúchlila, každý mesiac navštevovala jeho hrob a nosila len čierne smútočné šaty. Vo veku 50 rokov prekonala *variolu* – čierne alebo pravé kiahne. Kiahne jej spôsobili zápal pohrudnice, čo vyústilo k zrastom medzi popľúcnicou a pohrudnicou. Obmedzením pohybu začala priberať na váhe. Tá samozrejme spôsobila záťaž na jej srdce a do toho sa pridružil zúžený pľúcny obeh – *pulmonálna nepriechodnosť*.

Mária Terézia vo svojej čiernej smútočnej róbe.

zdroj: wikimedia commons

Ďalej to bol *emfyzém*, ktorý jej strpčoval život. Ide o poškodenie alveol, ktorých vnútorné steny sa trhajú a vznikajú väčšie vzduchové priestory, čím sa znižuje povrch pľúc a množstvo kyslíka, ktoré sa dostane do krvného obehu. Spôsobuje to dýchavičnosť – kráľovná nemohla prakticky ležať, len byť v polosedie. Chorobu prehĺbila jej *menopauza* a aj zlé rozhodnutia, akým bol pred jej smrťou lov bažantov, na ktorom

v otvorenom koči zmokla a prechladla. To viedlo k jej definitívnej chorobe – zápalu pľúc, ktorému podľahla 29. novembra 1780 pred 21. hodinou. Pri pitve jej tela sa zistilo, že jej nefungovala jedna strana pľúc a na oboch pľúcach mala výrastky tvrdé ako kameň.

Úmrtie Márie Terézie...

zdroj: snímka z autorovej výučbovej prezentácie PowerPoint

Mária Terézia – matka 16 detí, zodpovedná a pracovitá žena, hovoriaca 5 jazykmi, milujúca a často žiarlivá manželka, zbožná katolíčka a veľká jedáčka (milovala čokoládovú polievku) – je bezpochyby našou najvýznamnejšou panovníčkou, ktorá sa ako žena excelentne presadila v dobe, keď svet patrilo hlavne mužom. A čo je naozaj obdivuhodné, nepotrebovala k tomu nič z toho, čo ponúka súčasná genderová ideológia. Postačila jej len odhodlanosť, vytrvalosť, cieľavedomosť, bojovnosť, pracovitosť a v neposlednom rade – zbožnosť...

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/junove-vyrocia-uhorskych-kralov-maria-terezia/>